

Vajda Péter¹

Nicolás Gómez Dávila munkásságának kapcsolódási pontjai Polányi Mihály tudományelméleti fogalmaihoz és nézeteihez²

*Ciencia es lo que en particular a nadie importa, y en general a todos.
Literatura es lo que sólo en particular importa.³*

Absztrakt

Nicolás Gómez Dávila (1913–1994) bölcséletében elsődleges szempont a történeti folytonosság és a hagyományba ágyazottság igénye. Jogi mivolttal kapcsolatos érvelését – amelyet a kolumbiai filozófus a közelmúltban magyar nyelven is megjelent, *De iure* című esszéjében fejt ki – a szokásjog primátusa mellett lándzsát törő apológiaként értékelhetjük, amelyet egy helyütt így tár tömören olvasója elé: „[e]gyedül a szokásjog szabhat gátat az önkényuralomnak.” Gómez Dávila elsősorban aforisztikus, számos szerteágazó témára reflektáló széljegyzet-maximáiról, ún. *escolio*iról ismert, amelyek forrásvidéke hatalmas, harmincezerrel is több kötetet számláló magánkönyvtárában található. Jelen írásban azt szeretném vázolni, hogy e sajtósági profilal rendelkező kolumbiai szerző gondolatvilága mely kapcsolódási pontokkal rendelkezik tudományelméleti és tudásszociológiai szerzők – kiemelten Polányi Mihály – írásaihoz és fogalmaihoz, továbbá azt a tézist felállítani, hogy Gómez Dávila a logikai pozitivisták és a tudásszociológiai irányzatok közötti ellentétben egyértelműen az utóbbi oldalhoz sorolható.

Kulcsszavak: tudományelmélet, jogfilozófia, Gómez Dávila, Polányi, hagyomány, hierarchia, személyes tudás

Abstract

Historical continuity and tradition are essential notions in the thought of Nicolás Gómez Dávila (1913–1994). His argumentation on the nature of law – conceptualised in his essay *De iure*, the Hungarian translation of which was published recently – could essentially be considered as an apology of the primacy of customary law. In one of his maxims, the author presents this to his

¹ Környezetvédelmi szakjogász, Energiaközösség Titkársága (Bécs) szenior jogásza; PhD hallgató, ELTE ÁJK Doktori Iskola, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék (Budapest).

² Köszönöm Márton Miklós jobbító javaslatait és fontos kiegészítő felvetéseit, amely szempontok jelen írás végső formába öntéséhez nagyban hozzájárultak. DOI: 10.59558/jesz.2026.1.81

³ „Tudomány az, ami az egyén szintjén senkinek, ám általánosságban mindenkinek fontos. Irodalom az, ami csakis az egyén szintjén fontos.” (Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito I*. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977, p. 27.) Külön jelölés híján az eredeti szövegeket saját fordításban közlöm, ill. az idegen nyelvű szövegek hivatkozásait „p”, a magyar szövegeket „o” oldalszámjelölővel látom el. Az *Escolios* kötetekre a továbbiakban a következőképpen hivatkozom: EI (i.m.), EII (Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito II*. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977), NEI (Gómez Dávila, Nicolás: *Nuevos escolios a un texto implícito I*. Procultura, Bogotá, 1986), NEII (Gómez Dávila, Nicolás: *Nuevos escolios a un texto implícito II*. Procultura, Bogotá, 1986), ill. SE (Gómez Dávila, Nicolás: *További széljegyzetek egy rejtett szöveghez* (ford.: Pávai Patak Márta). Quadmon, Budapest, 2014).

reader in a few short words: „There is no barrier to despotism other than customary law”. Gómez Dávila is renowned mainly for his aphoristic maxims, the *escolios*, whereby he reflected on a wide array of topics and the origins of which are to be found in his magnificent, thirty thousand volume-strong private library. In the present paper, my intention is to outline the basic links of the thought of this unique-profiled Colombian author to the works and concepts of authors of scientific theory and sociology of knowledge – with a focus on Michael Polanyi – and to propose the thesis that in the debate between logical positivism and sociology of knowledge, Gómez Dávila can be clearly classified on the side of the latter.

Keywords: scientific theory, philosophy of law, Gómez Dávila, Polányi, tradition, hierarchy, personal knowledge

I. Bevezetés

A közelmúlt irodalmának fényében Nicolás Gómez Dávila kolumbiai filozófus munkássága egyre kevésbé igényli a bemutatást a magyar olvasóközönség számára. Az elmúlt bő évtizedben az életmű túlnyomó többségét kitevő *escoliók* fordításain⁴ és kommentárjain⁵ túlmenően számos magyar nyelvű, elsősorban a szerző világképét, filozófiai-irodalmi munkásságát és széljegyzeteit (ún. *escolióit*) elemző publikáció⁶ látott napvilágot. Jelen folyóirat korábbi hasábjain jómagam is bemutattam a szerzőt,⁷ illetve e helyütt jelent meg nagy jelentőségű jogfilozófiai esszéjének fordítása⁸ is.

Gómez Dávila munkásságának tudományelméleti szempontból történő vizsgálatát azért tartom érdekesnek, mert – bár sok kétség nem férhet hozzá, hogy a diszciplínát megteremtő Bécsi Kör logikai pozitivistái a kolumbiai gondolkodó teljes munkásságát értelmetlennek, metafizikai spekulációnak minősítették volna⁹ – a diszciplína két világháború között, különösen pedig a XX. század második felében végbemenő fejlődése során olyan szempontok kerültek előtérbe, amelyek munkásságát és világképét, gondolatiságát is érdekes megvilágításba helyezik.

Az alábbiakban Gómez Dávila magánkönyvtára tudományelméleti dimenziójának bemutatása után részletesebb vizsgálat alá veszem Polányi Mihály és Gómez Dávila

⁴ Gómez Dávila, Nicolás: Az ízlés diadala (ford.: Merkli Ferenc, Czetter Ibolya). Magánkiadás, Vasszécseny, 2013. Gómez Dávila, Nicolás: SE.

⁵ Hudy Árpád: A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához. Concord Média, Arad, 2013. Hudy Árpád: A progresszió Isten ostora – Nicolás Gómez Dávila, a reakció prófétája. Concord Média Jelen, Arad, 2025. Csejtei Dezső: Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek. Századvég Kiadó, Budapest, 2022.

⁶ Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In Kommentár, 2016/6, 3–9. o. Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila politikai teológiája. In Kommentár, 2018/1, 10–25. o. Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In Kommentár, 2022/3, 177–178. o. Csejtei Dezső: Filozófiai töprengések korunk szellemi állapotáról. In Kommentár, 2023/4, 67–83. o. Csejtei Dezső: Hagyomány és forradalom Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In Kommentár, 2025/1, 34–46. o.

⁷ Vajda Péter: A jogelmélet szabadulósobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila *De iure* című esszéje elé. In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 191–197. o.

⁸ Gómez Dávila, Nicolás: De iure (ford. Vajda Péter). In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 173–190. o. A továbbiakban a műre DI jelölővel hivatkozom.

⁹ Ld. Carnap, Rudolf: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül (ford.: Altrichter Ferenc). In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): Tudományfilozófia: Szöveggyűjtemény. Áron Kiadó, Budapest, 13. o.

fogalomkészleteinek és elméleteinek kapcsolódási pontjait, valamint a szerző eredeti szövegeinek vizsgálatával összehasonlító elemzésre teszek kísérletet.

II. Gómez Dávila magánkönyvtára és a tudományelmélet

Gómez Dávila munkásságával kapcsolatban kiemelendő, hogy a látszólagos földrajzi távolság ellenére sokkal inkább európai, mintsem latin-amerikai gondolkodóval van dolgunk.¹⁰ A rá gyakorolt irodalmi és eszmetörténeti hatások között a spanyol és különösen a latin-amerikai eredetűek, bár egyértelműen kimutathatóak, összességében mégis kevésbé jelentősek.¹¹ „Franciaország tett engem azzá, aki vagyok” – jegyezte meg az őt Bogotában meglátogató Martin Mosebachnak röviddel halála előtt. Kritizálta Spanyolország irodalmi örökségét annak „provinciális jellege” miatt, különösen nem kedvelte a spanyol barokkot, és még annál is kevésbé a latin-amerikai rokokót.¹²

A hírneves magánkönyvtár tudományelméleti és szociológiai dimenzióját illetően is impozáns, különös tekintettel a tudásszociológiára. Jelen írás függelékében – illusztráció gyanánt – jelentősen szűrt, rövid válogatást mutatok be tudományelmélettel is foglalkozó szerzők olyan műveiből, amelyek bizonyíthatóan megtalálhatóak a katalógusban. A magánkönyvtár rendkívüli nyelvi gazdagságát illetően fontos adalék, hogy Gómez Dávila – szerteágazó nyelvismeretének köszönhetően – szinte mindent eredetiben olvasott. Írni ugyanakkor kizárólag „első anyanyelvén”, spanyolul írt.

A kolumbiai gondolkodó a rá jellemző fragmentált kifejezőmódot „pointillista filozófia” névvel illette, amelynek használatával olvasójára bízta a gondolatmorzsák apró pontjai összekapcsolásának feladatát, hogy aktív közreműködésével, a szerzővel együtt gondolkodva rajzolódjon ki előtte a teljes kép.¹³ Emiatt a szerző gondolatvilágának vizsgálata során fontos és fáradságos feladat, hogy azokat egyfelől mindig összeolvassuk a releváns *escoliókkal*, másfelől pedig folyamatosan próbáljuk azokat saját ismeretanyagunk kirakósába is beilleszteni. Jelen írásban e módszert alkalmazom jómagam is a választott szerzők – különös tekintettel Polányira – tudományelméleti fogalmainak „dávilai összehasonlító elemzése” során.

III. Érintőleges kapcsolódások: Popper, Mannheim és Gómez Dávila

Biztosra vehető, hogy a kolumbiai gondolkodó tisztában volt Karl Popper tudományelméleti munkásságával, mivel egyrészt a katalógusban megtalálható a popperi életmű jelentős része, másrészt pedig *escoliói* között többször is találkozhatunk olyan

¹⁰ Ezzel kapcsolatban megemlítendő Gerd-Klaus Kaltenbrunner európai szellemiséget átfogóan elemző, *Vom Geist Europas* (magyar fordítás nem elérhető, az első, háromkötetes kiadás 1987 és 1992 között jelent meg) című műve, amelyben – egyetlen, földrajzi értelemben nem európai származású szerzőként – külön fejezetet szentelt Gómez Dávilának.

¹¹ E megállapítás Gómez Dávila magánkönyvtárának jogi dimenziójával és Gómez Dávila jogfogalmával, jogi gondolatvilágával kapcsolatosan is igaz, amelynek bővebb kifejtéséért ld. Vajda Péter: A jogtudomány helye Nicolás Gómez Dávila életében és munkásságában. In Jog–Állam–Politika, 2025/4, 164–171. o.

¹² Tate, Nicholas: Nicolás Gómez Dávila and the Fruits of Bibliophilia. In The Salisbury Review, 45/2, 2025, p. 39.

¹³ Ld. Gómez Dávila: EI, p 11: „Az olvasó ezen oldalakon nem aforizmákat fog találni. Rövid mondataim egy pointillista kompozíció kromatikus érintései.” Valamint Gómez Dávila, Nicolás: Notas. Villegas Editores, Bogotá, 2003, p. 457: „Pointillista filozófia: az olvasó arra kap felkérést, hogy gyengéden egyesítse a tiszta tónusokat.” A *Notasra* a továbbiakban N jelölővel hivatkozom.

fogalmakkal,¹⁴ amelyek a London School of Economics Tudományelméleti Tanszéke alapítójának és egykori vezetőjének nevéhez fűződnek. Ezek közül e helyütt illusztrációként – Gómez Dávila általános kifejezőmódjához képest legalábbis – hosszabb gondolatfutamot választottam: „A tudomány állításai – mivel falszifikálható, egzisztenciális ítéletek – igazak vagy hamisak; a filozófia kijelentései ezzel szemben – mivel jelentésre vonatkozó ítéletek – hitelesek vagy tévesek. Egy állítás igazsága mindig hipotetikus, csakis hamissága állhat kísérleti alapon; míg egy kijelentés hitelessége korroborálódhat, téves jellege pedig csak feltételezhető. A tudományos kritérium a kísérlet, amely cáfolhat, de nem igazol; a filozófiai kritérium a tapasztalat, amely megerősíthet, de nem utasít el. Sosem garantálhatjuk egy tudományos állítás fennmaradását, ahogy abban sem lehetünk soha biztosak, hogy egy filozófiai kijelentés halott.”¹⁵

Fenti sorok első olvasata alapján is világos, hogy itt olyan széljegyzettel van dolgunk, amelyet a kolumbiai filozófus nagy valószínűséggel *A tudományos kutatás logikája* olvasása során jegyzett fel magának. Az esszenciális fogalomkészlet (falszifikáció/cáfolat, verifikáció/igazolás, korroboráció) felhasználásával gondolja tovább Popper logikai-falszifikációs elméletét és szembeállítja azt a személyiségéhez és saját munkamódszeréhez egyaránt közelebb álló filozófiai gondolkodással.

A mértékletesség, a türelem, az önkorlátozás a dávilai gondolatvilágban általánosságban fontos, jogi fogalomrendszerét és gondolatiságát illetően pedig egyenesen kardinális jelentőségű, a jog és az igazságosság fogalmait számára mélyen átható vezérelvek. A *De iure* jogfilozófiai esszé sorain keresztül olyan alapállással ismerkedhetünk meg, amelynek talajából természetesen csírázik ki a természetjogi és a pozitivista megközelítések egyidejű elutasításával a hosszú idő során kimunkált, alaposan kiérlelt szokásjog primátusa mellett érvelő tézis.¹⁶ Véleményem szerint e gondolat kapcsolódást mutat Popper tudományos elméletekkel kapcsolatos korroboráció-fogalmával: „[m]egjegyzendő, hogy a pozitív döntés csak ideiglenesen támasztja alá az elméletet, mert későbbi negatív döntések azt mindig felülbírálnak. Mindaddig, amíg egy elmélet kiállja a részletes és szigorú ellenőrzéseket, és nem múlja felül a tudomány haladása során egy másik elmélet, elmondhatjuk, hogy »megállta a helyét«, vagyis hogy *korroborálva* van.”¹⁷

Vagyis úgy a korroboráció fogalma, mint a dávilai gondolatiság számára mérvadó kritérium a *tartósság*. Fontos különbség ugyanakkor, hogy Poppernél e tartósság kísérleti, míg Gómez Dávilánál tapasztalati alapokon áll, továbbá Gómez Dávila számára – a jogfilozófia területén túlmenően is¹⁸ – annak meghatározásakor az *idő sui generis* érvényességi elem, amely

¹⁴ Kiemelten a falszifikáció (ld. Popper, Karl: *A tudományos kutatás logikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997, 48–50. o.) és a korroboráció (uo. 39. o.) fogalmai.

¹⁵ Gómez Dávila: EI, p. 29.

¹⁶ Ld. Gómez Dávila: DI, 190. o.: „Az ember elleni legsúlyosabb támadás a tölgy – amelyben ezer fanyar tavasz nedve alvadt meg – megcsönkítése. Egy nép jogfolytonosságának megszakítása azt jelenti, hogy a történelmet egy új, véres kezdethez pergetjük vissza; ismét nekilátva ugyanannak a keserű vállalkozásnak.” Érdekes adalék még a *De iure* levezetéséhez Gómez Dávila: EI, p. 306: „Egy társadalom gyors fejlődése feldarabolja annak szokásait. És a szokások általi csendes nevelés helyett a törvények gyeplőjét és ostorát kényszeríti az egyénre.”; valamint Gómez Dávila: SE, 73. o.: „Az állami önkénnyel szemben sem az emberi jogok nyilatkozata, sem az alkotmányosság, sem a természetjogra való hivatkozás nem képes védelmet nyújtani. A despotizmusnak csak a szokásjog állhatja útját.”

¹⁷ Popper: i.m., 39. o. (kiemelés az eredetiben).

¹⁸ Ezzel kapcsolatosan – a fenti idézetet túlmenően – ld. Gómez Dávila: EI, p. 224.: „A »racionális«, a »természetes« és a »jogszerű« nem más, mint a megszokott. A kormányzat jogszerűségébe, a bevett gyakorlatok racionalitásába és a dolgok természetességébe vetett hitet csakis egy tartós politikai alkotmány alatt, tartós szokások és tartós tárgyak között élt élet teszi lehetővé.”

nélkül nem lehetséges, hogy valami¹⁹ „megállja a helyét”. Ahogy a fenti idézetből kiviláglik, Gómez Dávila a popperi tudományelmélet-felfogást és saját, filozófiai megközelítését azon a ponton állítja szembe, hogy míg egyik kísérleti, másik tapasztalati alapon végzi saját korroborációját. A tapasztalat megszerzése egyrészt igényli az időt, amely a dávilai gondolatiságban minél hosszabb, annál jobb, másrészt a kísérleti bizonyítással szemben változhat, soha nem végleges vagy konkluzív, ezért mondja, hogy „abban sem lehetünk soha biztosak, hogy egy filozófiai kijelentés halott”.²⁰ Ezzel szemben a popperi tudományelméletben az idő nem önmagában vett korroboráló tényező, csupán szükség van rá ahhoz, hogy a falszifikációs eljárás során beérkező új tényeket, ismeretelemeket értékelő, a demarkáció²¹ szempontjából fontos pozitív vagy negatív döntések megszülethessenek. E szükség ruházza fel jelentőséggel az időt a korroboráció szempontjából, hogy minél tovább állja ki az elmélet a falszifikációs eljárás részletes és szigorú ellenőrzéseit – amelyekből az időben való előrehaladással szükségszerűen egyre többre és többre adódik lehetőség – anélkül, hogy másik elmélet felülmúlná, annál nagyobb bizonyossággal mondható el róla, hogy korroborálva van.

Érdekesség továbbá, hogy egyik *escolióban* Poppert név szerint is említi; igaz, nem tudományelméleti kontextusban, hanem *A historicizmus nyomorúsága* című művéhez kapcsolódó gondolattal: „Egyesek abba a hibába esnek, hogy összekeverik a historicizmust a historizmussal. A mérget az ellenméreggel. Azaz Hegelt Rankéval. Historicizmus az, amiről Popper, historizmus pedig az, amiről Meinecke beszél.”²²

A tudományelmélet másik nagy iskolájával, azaz a tudásszociológiai megközelítésekkel kapcsolatban elmondható, hogy bár Gómez Dávila általánosságban a szociológiáról magáról meglehetősen kritikusan nyilatkozott,²³ úgy *escoliói*, mint könyvtárának összetétele alapján érdeklődéssel fordult ezen irányzatok felé is, így például Mannheim Károly életművének jelentős része is megtalálható volt a hírneves bogotái magánkönyvtár polcain.²⁴ A mannheimi tudásszociológia fő elemeivel azonban nincs egyértelműen kimutatható kapcsolat, csupán elnagyolt hasonlóságok fedezhetők fel, különösen a *Notas* sorai között.

IV. Az erős kapcsolat: Polányi Mihály, a személyes tudás és Gómez Dávila bölcsellete

Ahogy az a jelen írás függelékében bemutatott példálózó felsorolásból is kitűnik, Polányi művei közül csupán egy tétellel találkozhatunk a katalógusban, és ez természetesen nem más, mint a szerző főműve, a *Personal Knowledge*.

Polányi tudásszociológiai megközelítésével már viszonylag korán szembehelyezkedett a pozitivist tudományelmélettel²⁵ – abban az időben, amikor a tudományfilozófia első nagyobb

¹⁹ Ahogy fenti idézetből is kiviláglik, e „valami” a hatalomgyakorlás módjától a mindennapi használati tárgyakig bármi lehet.

²⁰ Ezen állítást alátámasztani látszik a tény, hogy míg a filozófiában Szókratész vagy Platón továbbra is stabil viszonyítási pont, addig a náluk csaknem fél évezreddel később élt Ptolemaiosz a fizikában legfeljebb tudománytörténeti érdekesség. Vö. Gómez Dávila: SE, 177. o.: „Az ókorban nem létezett, amit ma filozófiának neveznek; amit akkor filozófiának neveztek, ma nem létezik.”

²¹ Másik fontos különbség a vizsgálat tárgya: míg Poppertnél fókuszált, kifejezetten a demarkáció-probléma miatti elemzésről és értékelésről van szó, addig Gómez Dávila esetében általánosabb szinten fogalmazódik meg a gondolat.

²² Gómez Dávila: SE, 183–184. o.

²³ Gómez Dávila: EI, p. 354.: „Az irodalom három ellensége: az újságírás, a szociológia és az etika.” Gómez Dávila: N, p. 219.: „A szociológia fáradhatatlanul bizonygatja a nyilvánvalót.”

²⁴ A tételes felsorolást ld. a Függelékben.

²⁵ Bővebben ld. Majoros György: Polányi Mihály racionalitás kritikája. In Világosság, 2003/3–4, 132. o.

iskolájaként számon tartott Bécsi Körhöz köthető gondolkodók²⁶ határozták meg a diszciplína fő kontúrjait és irányait. E szerzők a logikai-fogalmi elemzés metsző, kritikai szigorának mindenek feletti szerepét hirdették, szerteágazó tudományterületekhez kapcsolódó munkásságukat az a szellemiség fogta össze, hogy leírás helyett az igazolás, a verifikáció alapján elvégzett előíró megközelítésre fektették a hangsúlyt, ez alapján vélték megoldhatónak a demarkáció problémáját – mindeközben a nem verifikálható, vagy a logikai analízis módszerének alávetett és az alapján negatívan értékelt elméleteket és állításokat metafizikai spekulációnak és értelmetlennek minősítették.²⁷ A logikai pozitivisták szerint a metafizika – amely fogalom alá a filozófiát is besorolták – bűne kettős: egyfelől értelmetlen fogalmakat használ, másfelől pedig értelmetlen látszatállításokat fogalmaz meg.²⁸

Ezzel szemben Polányi álláspontja szerint a tudás és a tudomány jóval több, minthogy logikai összefüggések analízisére lehessen azt redukálni: elméletének központi tétele, hogy az emberi tudás se nem objektív, se nem szubjektív, hanem elsősorban és mindenekfelett *személyes*. A logikai pozitívizmust illető erőteljes kritikája ugyanonnan ered, ugyanazt a szkepszist bírálja benne, mint amit „a hagyományos racionalista szemléletben talált: a pozitívizmus szkeptikus álláspontot képvisel a valóságra, a metafizika és a hit szerepére, a fizikától különböző megismerési módszerekre vonatkozóan”.²⁹ Polányi szerint a tudásnak *bizalmi* alapjai vannak, amelynek gyökereit az ember evolúciós eredetében (*emergencia*) találhatjuk meg. Elutasítja továbbá a pozitívista ismeret- és tudományfelfogásban uralkodó objektivitásértelmezést, amely „az objektivitást értékmentességgként és személytelenséggként értelmezi, és az objektivitás és szubjektivitás dichotómiájának feloldására tesz kísérletet az objektivitás fogalmának átértelmezése által”.³⁰

Elméletét összefoglaló formában először a *Tudomány, hit és társadalom* című művében,³¹ majd a *Személyes tudás* című *opus magnum*ában³² fejtette ki – utóbbi a huszadik század egyik legfontosabb, megkerülhetetlen és egyik legtöbbet idézett tudományfilozófiai munkája,³³ Thomas Kuhn például gondolkodói pályafutásának egyik meghatározó

²⁶ Kiemelten Rudolf Carnap, Moritz Schlick, Otto Neurath, Hans Hahn, Herbert Feigl, Philipp Frank, Carl Gustav Hempel és Kurt Gödel.

²⁷ Bővebben ld. Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemlén Gábor: *A tudomány határai*. Typotex Kiadó, Budapest, 2008, 54. o.

²⁸ Uo. 56–57. o.

²⁹ Majoros: i.m. 130–132. o.

³⁰ Szapu Marianna: A (poszt)pozitívizmus határátlépései. Megjegyzések Igor Hrušovský és Polányi Mihály tudományfelfogásához. In Mester Béla (szerk.): *Régiók, határok, identitások. (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016, 346–347. o. Részletes kifejtésért ld. Paksi Dániel – Héder Mihály: *A személyes tudásról. Polányi Mihály filozófiája: a hallgatolagos tudás, az emergencia és a bizalmi program*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

³¹ Polányi, Michael: *Science, Faith, and Society*. Oxford University Press, Oxford, 1946.

³² Polányi, Michael: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Routledge, London, 1958. A mű eredeti kiadása Gómez Dávila magánkönyvtárának részét képezte (ld. a Függelék).

³³ E tény már csak azért is méltó kiemelt figyelemre, mivel Polányi ma is elsősorban mint a XX. század egyik legjelentősebb fizikokémikusa ismert – a szakirodalomban később róla nevezték el az abszorpciós potenciál kiszámítására használatos képletet – és a mennyiségi értelemben vett életmű jelentősebb része, mintegy harmincöt év munkássága e tudományterülethez kapcsolódik (ld. Kmeczkó Szilárd – N. Tóth Zsuzsa: *Polányi Mihály a Magyar Panteonban*. In *Világosság*, 2003/9–10. sz., 156. o.). Diákjai közül Wigner Jenő fizikai, Melvin Calvin kémiai Nobel-díjat nyert, ahogy fia, John C. Polányi is. Több más szerzőhöz hasonlóan Polányi a tudományfilozófia világába komoly természettudományos munkásságot követően, pályájának későbbi szakaszában „érkezett meg” (ld. Sheppard, Norman: *Michael Polanyi and the Philosophy Of Science: the Viewpoint of a Practising Scientist*. In *Appraisal*, 1999/3. sz., p. 107). Tudományfilozófiai problémákkal a második világháború alatt kezdett el foglalkozni, majd főművét az oxfordi Merton College tagjaként végzett kutatómunkája során írta meg. A *Personal Knowledge* első megjelenésekor már hetvenedik életévéhez közeledett.

élményeként említi Polányi vonatkozó munkásságával való megismerkedését.³⁴ A hallgatólagos tudás elképzelése, miszerint „többet tudunk, mint amit el tudunk mondani” – és amely szerint a pozitivista megközelítés nem tud mit kezdeni sem ezzel az egyénileg felhalmoz(ód)ott tudással, sem a képzelet, a kreativitás, az asszociációk, az intuíció és a személyes elkötelezettségek tudományos kutatásban betöltött szerepével – széles körben elterjedt.

Gómez Dávila bölcselete számos ponton kapcsolódik, közel áll Polányi gondolatiságához. A logikai pozitívizmus markáns kritikájában messzemenően osztozik,³⁵ valamint a tudásszociológiai megközelítéshez is kimutathatók hasonlóságok, mivel a személyes tudáselemeknek, a közvetlenül személyes, vagy a kollektívban egyéni szintre párolódott tapasztalatnak (amely leginkább Polányi implicit tudásfogalmával rokonítható) és az ezekből leszűrt individuális, egyénre szabott ismeretanyagnak a dávilai filozófiában is jelentős szerep jut.³⁶ Az *escolio*k között legalább egy helyütt Polányi vonatkozó fogalomkészletének közvetlen felhasználásával is találkozhatunk: „A történész a széteső civilizációk teremtménye. A történelmi tudás analóg tudás, amely abból indul ki, kik vagyunk, és ebből értelmezi más emberek tevékenységét. Az explicit vagy *implicit tudás*, amellyel magunkról rendelkezünk, meghatározza történelmi tudatunk határait.”³⁷

Gómez Dávila tudásszociológiai megközelítésre utaló elképzeléseiről – számos *escolio* mellett – az életmű első eleméből, az 1954-ben Mexikóban magánkiadásban megjelentetett *Notas*-ból³⁸ is tájékozódhatunk: „Minden tudásnak megvan a maga íze, súlya és illata; ha ezektől megfosztjuk őket, csak egy hatástalan és törékeny délibáb marad belőlük.”³⁹ „Az ember képtelen önzetlen cselekedetekre, képtelen önzetlen kíváncsiságra. A tudomány gyökere nem a kíváncsiság, hanem a nyugtalan elégedetlenség; az önelégedett emberben minden tudásszomj elhal.”⁴⁰

A továbbiakban négy olyan fogalmon (*hagyomány, tekintély, forradalom és hit*) keresztül mutatom be a két gondolkodó munkásságában megmutatkozó párhuzamokat, amelyek mindkettejük számára kiemelt fontossággal bírtak, és amelyek példáin keresztül azt kívánom igazolni, hogy Gómez Dávila a logikai pozitivista és a tudásszociológiai irányzatok közötti ellentétben kétségkívül az utóbbi oldalhoz sorolható.

IV.1. Hagyomány és tekintély

Az első két, erősen egymásba fonódó fogalmat olyan Polányi-idézettel kívánom megvilágítani, amelynek különlegességét egyfelől az adja, hogy a *Personal Knowledge*

³⁴ Fehér Márta: Polányi, a pótolhatatlan. In Beszélő, 1993/12. sz, 38. o.

³⁵ Ld. pl. Gómez Dávila: EII, p. 411: „A modern gondolkodásmód szerint a humán tudományokban csak az tekinthető »tudományosnak«, ami lehetővé teszi a lélek figyelembevételének kiküszöbölését.” Vagy Gómez Dávila: EI, p. 175: „A történelmi »kemény tények« azok, amelyek a derékszögű koordináta-rendszerbe illeszthetők. A logikai pozitivista tehát az emberi tömeg mozgásának egyenleteire redukálná a történelmet. A történelemtől a tudomány felé történő minden közeledés eltörli az indítékokat, a jelentéseket és a célokat.”

³⁶ Ld. a fenti idézetet a tapasztalat és a filozófiai kijelentések közötti kapcsolatról.

³⁷ Gómez Dávila: N, p. 150 (kiemelés tőlem).

³⁸ A műnek Gómez Dávila a *Notas I.* címet adta, azonban második kötet már nem jelent meg. Hasonlóan járt az életmű másik, nem fragmentumokból álló darabja, az 1959-es *Textos I.*

³⁹ Uo. p. 73.

⁴⁰ Uo. p. 94.

megjelenése utáni évben az eredetivel párhuzamosan magyar nyelven is megjelent,⁴¹ másfelől pedig az, hogy a szerző egymás mellett, komplementerként említi a két fogalmat:

„A tudomány a tekintély ellen lázadt fel. Elvetette az ősökökből való dedukciót, hogy helyette az empirikus általánosítások módszerét alkalmazza. [...] [A] tudományos racionalizmus vezérlete alatt folyt le mindaz a szellemi, erkölcsi és szociális haladás, mellyel a XIX. század büszkélkedett, – valamint az a nagy haladás is, mely az emberiség életében azóta bekövetkezett. Mégis könnyű volna kimutatni, hogy a tudományos racionalizmus alapelvei a szó szoros értelmében esztelenek. *Az emberi értelem nem képes működni valamiféle tekintély, szokás és hagyomány elfogadása nélkül*; támaszkodnia kell rájuk, ha másért nem, a nyelv pusztá használata miatt.”⁴²

Ahogy ebből a maximaszerű tömörségű összefoglalásából is jól látható, illetve ahogy azt a *Személyes tudás*ban részletesen is kifejtette, a szerző a tudás ontológiájánál kiemelt szerepet tulajdonít a személyes tudásátadásnak és ezen belül is a hagyománynak, valamint a hagyományozódás vagy utánzás útján elsajátított ismeretnek és készségeknek, akár az explicit, akár az implicit tudásba épüljenek is be.⁴³ Elmélete szerint e mintázatok a tudományos tevékenység során ugyanúgy érvényesülnek, ahogy az élet más területein, a mindennapokban is teszik. Az „egyedi kultúrákban” – amelyek egyike a tudomány – a csoportokat alkotó egyének kettős szocializáció révén tanulják meg, mely normákat, módszereket és elveket tartanak általánosan tiszteletben: egyfelől „általános akkulturációjuk”, másfelől pedig a csoport hagyományainak és életének megismerése által.⁴⁴

A hagyomány fogalma kiemelten fontos, központi szerepet tölt be Gómez Dávila bölcséletében is.⁴⁵ Ahogy fentebb is láthattuk, jogelméleti gondolatiságán is gerinchúrként vonul végig a hagyományra épülő szokásjogi érvelés,⁴⁶ ugyanakkor *escoliói* között számtalan helyen találkozhatunk a hagyományra, mint módszerre való hivatkozással, amelyek közül egy filozófiával, illetve egy módszertannal kapcsolatos gondolatot emelek ki, és amelyek közül különösen utóbbinak Polányi személyestudás-fogalmával való összecsengése szembetűnő: „A filozófia hagyomány, szakma, mesterség, végső soron: intézmény. Az a gondolkodás, amely képesnek tartja magát a szakma szabályainak megkerülésére, csupán elemi filozófiai gondolatokat ismétel. A filozófiában az újdonság nem új fa, hanem új tavasz új hajtása.”⁴⁷ „A hagyomány nem erények feltételezett katalógusa, amely szembeállítható a hibák katalógusával, hanem egy problémamegoldási műfaj. A hagyomány nem köbe véssett megoldás, hanem rugalmas módszer.”⁴⁸

⁴¹ Polányi 1919-es emigrációja – először Németországba, majd a nemzetiszocialista hatalomátvétel után onnan Angliába – után szinte kizárólag német és angol nyelven írt. E kivételes esetben a két írás egyidejűleg jelent meg: előbbi a magyar emigránsok irodalmi és politikai folyóiratában, a müncheni székhelyű *Új Látóhatár*-ban, utóbbi pedig a nagy-britanniai antisztálinista baloldal – mint utólag ismertté vált, a CIA által finanszírozott – folyóiratában, az *Encounter*-ben (ld. Polányi Mihály: Tudomány és erkölcs. In *Új Látóhatár*, 2/5, 1959, 337. o.).

⁴² Uo. 338. o. (kiemelés tőlem).

⁴³ Polányi Mihály: *Személyes tudás I–II*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994, 101–103. o.

⁴⁴ Polányi, Michael: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Routledge, London, 1958, pp. 207–208 és 218–220, idézi Prosch, Harry: Polányi's Ethics. In *Ethics*, 1972/2, pp. 105–106.

⁴⁵ E gondolatot részletesen kifejti Csejtei Dezső: *Hagyomány és forradalom* Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In *Kommentár*, 2025/1, 37–40. o.

⁴⁶ Részletesebben ld. különösen Mugnier Zuluaga, Daniel: *El derecho como tradición y lenguaje: paralelismos entre De iure de Nicolás Gómez Dávila y la filosofía de Miguel Antonio Caro*. In *Revista Disertaciones*, 2024/1; továbbá Vajda: i. m.

⁴⁷ Gómez Dávila: EI, p. 211.

⁴⁸ Gómez Dávila, EI, p. 331.

A *tekintély*-, illetve a hozzá Polányinál lazábban, Gómez Dávilánál viszont kimondottan erősen kapcsolódó *hierarchia*-fogalomhoz kötődően előrebocsátandó, hogy egyik szerző esetében sem autoriter kontextusban, egyfajta *sui generis* hivatkozási alapként értelmezendő a tekintély fogalma. Mindketten az emberi létezés szükségszerű szociológiai jellegzetességeként, elválaszthatatlan tartozékaként említik a tekintélyt, mint olyat. Polányi – sokakhoz hasonlóan – azon a véleményen van, amely szerint a XX. századra a tudomány vált a legfőbb szellemi tekintéllyé,⁴⁹ egyúttal rögzíti abbéli meggyőződését, hogy ez a továbbiakban is így marad.⁵⁰

Prosch szerint Polányi tudományfilozófiájában az értelem elérésének módja olyan hierarchikus szintrendszerbe történő szerveződés, amely párhuzamos a „valóságok” ontológiai szintjeivel. A magasabb szintű elvek ismerete értelmet ad annak, ami az alacsonyabb szintű elvek kapcsolódó halmazában működik. Ahogy egy adott számú hang jelentését az adja, hogy szavakként ismerjük fel őket, vagy csakis egy stratégia adhat jelentést egy adott sakklépés-sorozatnak – holott egyenként mind megfelelnek a sakk szabályainak –, mivel csak az integrált gondolkodás és viselkedés adhat jelentést az idegrendszer megfelelő működésének. Igaz, hogy csak az alacsonyabb szintűeken – amelyek között sok ismeret az implicit tudás körébe tartozik – keresztül juthatunk el a magasabb szintűek ismeretéhez, de a felsőbb szintre vezető út, amely az alsóbb szintnek értelmet ad, nem logikai következtetéssel megfogalmazható út, hanem inkább hallgatólagos tartózkodás az alsóbb szinten, amely ugyanakkor lehetővé teszi számunkra, hogy meglássuk a felsőbb szintet.⁵¹

Ezen ismeretelméleti hierarchia mellett Polányinál fontos a tudásátadás folyamata során megjelenő *személyes* tekintély és hierarchia is, amelyet a *Személyes tudásban* a *készségek* és a *hozzáértés* fogalmai alatt, a gyakorlattal és a tudásátadással kapcsolatosan tárgyal: „A mesterség szabályai hasznosak lehetnek, de nem határozzák meg a mesterség gyakorlását: maximák, amelyek csak akkor szolgálnak útmutatóul egy mesterséghez, ha integrálhatók a *mesterség gyakorlati ismeretébe*. Ezt az ismeretet magát nem helyettesíthetik.”⁵² „A hozzáértést éppúgy, mint a készséget, *csak példa révén lehet átadni*, előírás segítségével nem. Ahhoz, hogy valaki szakértő borkóstolóvá váljon, elsajátítsa a számtalan különböző teafajta ismeretét, vagy orvosi diagnosztika legyen, hosszú tapasztalatsorozaton kell keresztülmennie *egy mester vezetésével*. Ha egy orvos nem tud felismerni bizonyos szimptómákat, (...) hiába ismeri azoknak a szindrómáknak a leírását, amelyeknek ez a szimptóma részét alkotja. *Személyes tudással kell rendelkeznie* a szimptómáról, (...) mígnem tökéletesen felismeri az ilyen esetek közötti különbséget, s gyakorlatilag bizonyítani tudja tudását egy szakértő meglegedésére.”⁵³

Paksi továbbmenve, a tudásátadás folyamatában szükségszerű bizalom és Polányi konvivialitás-fogalmával kapcsolatban írja: „A megismerés itt nem idealizált individuális ismeretszerzés, hanem elsődlegesen tanulás, amelynek a megismerő személyen túl *szükségképpen előfeltétele egy társadalmi helyzete miatt elfogadott tekintély is*. A megismerés legfontosabb alapja így nem egy mechanikus, racionális tudományos eljárás lesz, hanem az a *bizalom*, amely a generációk konvivialitása által formálódik meg.”⁵⁴

⁴⁹ Polányi 1959: 337. o.

⁵⁰ Uo., 341–342.

⁵¹ Prosch: i. m. pp. 98–99. Szapu párhuzamos véleménye szerint Polányi egyenesen a tudás hallgatólagos dimenzióját helyezi előtérbe, mintegy kitérítve a tudás fogalmát és a „hogyan-tudást” (*knowing how*) részesíti előnyben a „mit-tudással” (*knowing that*) szemben (ld. Szapu: i. m. 347. o.).

⁵² Polányi 1994: 96. o. (kiemelés tőlem).

⁵³ Uo. 104. o. (kiemelések tőlem).

⁵⁴ Idézi Szapu 2016: 350. o. (kiemelések tőlem).

Gómez Dávila esetében különösen ez utóbbi, a személyes tekintély, illetve bizonyos tekintetben az intézményesült, mesterségbeli vagy akár társadalmi hierarchiák bírnak jelentőséggel. Cuenca Boy egy elemzésében⁵⁵ – egyéb, a szerző gondolatisága szempontjából fontos – fogalmakkal külön vizsgálat tárgyává tette a tekintéllyel (*autoridad*) és hierarchiával (*jerarquía*) kapcsolatos széljegyzeteket, melyek közül néhány olyat mutat be, amelyek harmonizálnak Polányi felfogásával: „A hierarchiák eltűnésével a tekintély vagy nyílt, vagy rejtett erőszakká válik.”⁵⁶ „Az ember akkor emelkedik ki az állatvilágból, amikor ösztöneit hierarchizálja.”⁵⁷ „Aki elutasítja a dogmatizmust, annak választania kell a jelentéktelenség és a hierarchia között.”⁵⁸ „Velezületett vágy él az emberben a hierarchia iránt, amelyet a meghamisított hierarchiák fordítanak undorba.”⁵⁹ „A mester bizonytalanságai a tanítvány bizonyosságai.”⁶⁰ „A tudományos állítás éles választást kínál: vagy megértjük, vagy nem. Ezzel szemben a filozófiai állítás esetében lehetséges a fokozatos megértés. Végül pedig a vallási állítás egy függőleges emelkedés, amely lehetővé teszi, hogy ugyanazt a tájat különböző magasságokból szemléljük. A tudomány tudatlanokat és bölcseket állít szembe egymással. A filozófia tanítványokat és mestereket rangsorol. A kereszténység számára végül is az, amit az álszent hisz, nem különbözik attól, amit a szent hisz. A templom az egyetlen hely, ahol anélkül oszthatjuk meg véleményünket, hogy megalázva éreznénk magunkat.”⁶¹

A két, részletesebben tárgyalt fogalom mellett a *Tudomány és erkölcs*-ből vett idézetben szintén felbukkanó harmadikkal (a *szokással*) kapcsolatban e helyütt csupán említést érdemlő, ugyanakkor úgy Polányi, mint Gómez Dávila munkásságának irányában érdekes és releváns, további vizsgálódásra is érdemes kapcsolódási pont José Ortega y Gasset *usos*- (szokások), valamint *creencia*- (meggyőződés) fogalma. Ortega az *usost* önálló társadalmi tényezőként és olyan emberi viselkedési formákként tétélezte, amelyeket az egyén azért vesz át és követ, mert „valamilyen módon, valamilyen mértékben nincs más választása, e szokásokat a társadalmi környezet kényszeríti rá”.⁶² Történetfilozófiájában pedig az alapvető meggyőződéseket (*creencia*) olyan konstituáló erőnek tartja, amelyek egész történelmi korszakokat határozhatnak meg és amely – funkcióját tekintve – Polányi elkötelezettség-fogalmával rokonítható.⁶³

IV.2. Forradalom

A következő fogalom a *forradalom*, a forradalmi gondolat – valamint annak a hagyománnyal, kontinuitással való szembe helyezkedése –, illetve ezeknek a tudományos gondolkodásra gyakorolt hatása. Polányi így ír erről: „A tipikus modern forradalmár esetében annak a rossznak a mértéke, melynek elkövetésére vagy megbocsátására készen áll,

⁵⁵ Cuenca Boy, Francisco: Orden, jerarquía e igualdad en el pensamiento de Nicolás Gómez Dávila. In Foro, Nueva época, 2016/2. sz., pp. 106–114.

⁵⁶ Gómez Dávila: EI, p. 431.

⁵⁷ Gómez Dávila: NEI, p. 111.

⁵⁸ Gómez Dávila, EI, p. 322.

⁵⁹ Gómez Dávila, EI, p. 413.

⁶⁰ Gómez Dávila, EI, p. 169.

⁶¹ Gómez Dávila, EI, p. 383.

⁶² Ortega y Gasset, José: El hombre y la gente. ePubYou (edición digital), 2016, pp. 14–16. Bővebben erről ld. Csejtei Dezső: A spanyol egzisztencializmus története. Gondolat, Budapest, 1986.

⁶³ Polányi 1994: 112–113 o., Vö. Salas Ortueta, Jaime de: Ideas y creencias en el concepto de conocimiento histórico de Ortega. In Cuadernos Salmantinos de Filosofía, No. 52, 2025.

egyszersmind saját morális erejének is mértéke. *Belső* moralitásának *látható* erkölcstelenséggel ad kifejezést. De az ilyen morális inverzió sohasem abszolút; egy bizonyos ponton az emberek visszahőkölnek a visszájára fordított erkölcs követelményeitől és megpróbálják jogaikba visszaállítani az igazságot és az emberi eszményeket. [...] a közelmúltban bekövetkezett javulás ellenére még alig van elégséges közös alap a forradalmi és a tradicionális hatalmak között ahhoz, hogy az atombombával felfegyverzett ember fennmaradása biztosítottnak legyen tekinthető.”⁶⁴

A morális inverzióval kapcsolatos gondolatot Majoros tömören ekként foglalja össze: „[Polányi] úgy véli, a felvilágosodás vezette be a tagadást, szekularizálta a kereszténység álmait, morális inverziója által lerombolta önmagát, nihilizmushoz vezetve.”⁶⁵

E gondolat hosszan és mélyen visszhangzik Gómez Dávila bölcséletében. A kolumbiai filozófus reakcióként határozta meg önmagát, *ars poeticáját* a halála utáni évben posztumusz megjelent, magyar nyelven is elérhető, *A hiteles reakció*⁶⁶ címet viselő esszéjében foglalta össze. Általánosságban is viszolygott a forradalmi gondolattól, abban szinte kizárólag a meglévő, alaposan kimunkált és már szervesült rend és struktúrák erőszakos, öncélú és önpusztító megvalósítását látta.⁶⁷ A felvilágosodásban – amelyet műveiben következetesen *Aufklärung*ként említ – is elsősorban a forradalmi, „rendbontó”, végül a francia forradalomban betetőződő gondolatrendszerrel látta, és talán még Polányinál is kritikusabb nézeteket képviselt,⁶⁸ amelyekből illusztratív jelleggel mutatok be néhány példát: „A reakció nem azt tagadja az *Aufklärung*tól, hogy léteznek egyetemesen érvényes elvek, hanem azt, hogy az *Aufklärung* által hirdetett elvek ezen elvekhez tartoznának.”⁶⁹ „Az *Aufklärung* rossz szokása nem az »absztrakció«, hanem bizonyos, »észnek« nevezett tételekhez való vak és fanatikus ragaszkodás.”⁷⁰ „A német idealizmus arkangyalai az *Aufklärung* démonát a Tartaroszba vetették, de elfelejtették lezárni annak bronzkapuit. Így ma az *Aufklärung* újra a világ trónját bitorolja.

Ettől függetlenül, arroganciája ellenére az *Aufklärung*nak takargatnia kell törött szárnyait. Értő embernek ma már nem mutogatja azokat a jogcímeket, amelyekkel rablásait igazolni kívánta. Csakis a tudatlan tömegek előtt mer megpróbálkozni a legitim uralkodó gesztusainak utánzásával.”⁷¹

⁶⁴ Polányi 1959: 340–341 o. (kiemelések az eredetiben). Kapcsolódó érdekesség, hogy életrajzírói szerint Polányi forradalmi gondolattal kapcsolatos véleményét – egyben a *Personal Knowledge* háttéranyagát – jelentősen befolyásolta, hogy manchesteri tartózkodása alatt, a harmincas években többször is járt a Szovjetunióban tudományos konferenciákon, és 1935-ben Buharinnal, a kommunista párt egyik fő teoretikusával is beszélhetett. Buharin kijelentette, hogy a tiszta tudományos kutatásba vetett hit a kapitalizmus aberrációja, és hogy a jövőben a szovjet tudósok a kommunista társadalom belső harmóniájának köszönhetően spontán módon olyan kutatásokat fognak végezni, amelyek a legújabb (ötéves) tervnek kedveznek. Polányi kijelenti, hogy „1935-ben még mosolyogni tudtam ezen a dialektikus rejtélykedésen, nem is gyanítva, milyen hamar és milyen szörnyű következményekkel jár majd” (idézi Rutledge, David W.: Who was Michael Polanyi? A Primer for Poteat Scholars. In Tradition & Discovery: The Journal of the Polanyi Society 2015/1. sz., p. 11).

⁶⁵ Majoros: i. m. 132. o.

⁶⁶ Ld. Tóth 2016.

⁶⁷ Ennek részletes kifejtését ld. Csejtei 2025: 40–46. o. Ezen álláspont kapcsolódását a jogi mivolt, a jogiság fogalmához a *De iure* soraiból vett idézettel illusztrálandó: „A természetjog – amelyet szakértő németalföldi kezek oldottak el teológiai horgonyától – ezzel szemben két évszázadon át minden jogi spekulációt bekebelez, mígnem a kanti gondolkodásban találja meg legtisztább és legnemesebb kifejeződését, legironikusabb mélypontját pedig a forradalmi halállistákban.” (Gómez Dávila: DI, 174. o.).

⁶⁸ Ld. Gómez Dávila: EI, 349: „A francia forradalom csodálatos annak, aki rosszul ismeri, rettenetes annak, aki jobban ismeri, és groteszk annak, aki jól ismeri.”

⁶⁹ Gómez Dávila: SE, 115. o.

⁷⁰ Gómez Dávila: SE, 165. o.

⁷¹ Gómez Dávila: EI, p. 379.

IV.3. Hit

Az utolsó fogalom a sorban az örök kérdés: *hit és ész* – ezáltal: tudomány – egymáshoz való viszonya. Polányi egy külön tanulmányt szentelt e témának, amelyben ezt írja: „A hit és az ész, illetve a hit és a tudomány közötti hagyományos megkülönböztetés (amelyet Tillich is tévesen megerősít) azt a feltételezést tükrözi, hogy az ész és a tudomány a logikai dedukció vagy az induktív általánosítás explicit szabályai szerint működik. Bebizonyítottam, hogy ezek a műveletek önmagukban hatástalanok, és hozzátehetném, hogy önmagukban még csak szigorúan definiálni sem lehet őket. Tudni annyit tesz, mint megérteni, és a kifejezett logikai folyamatok csupán eszközként hatékonyak egy probléma megoldásának keresésében, amely elkötelezettség révén bővítjük megértésünket és megtartjuk az eredményt. E fogalmaknak nincs jelentése, csakis ebben az informális dinamikus kontextusban. Ha ezt felismerjük, a hit és az ész közötti ellentét feloldódik, és helyébe e struktúra szoros hasonlósága lép.”⁷²

Tudomány, megfigyelés és hit című írásában pedig így fogalmaz: „A tudomány évszázadokon át ostromozott minden olyan nézetet, mely csupán személyes hitet fejez ki. Így tartották és tartják többnyire máig is, hogy az efféle nézetekkel szemben a tudomány szilárd tényekre épül. Az általános vélekedés szerint a tudományban csakis a tények számítanak. Könnyű azonban belátni, hogy ez nem igaz.”⁷³

Röviden: Polányi alapjaiban utasítja el hit és tudás (tudomány) szembeállítását.⁷⁴ Gómez Dávila pontosan ugyanígy tesz, párhuzamos univerzumokat tételező gondolatának illusztrálásához pedig elegendő csupán egyetlen, vonatkozó *escolio* említése: „Az ész nem helyettesítheti a hitet, ahogyan a szín sem helyettesítheti a hangot.”⁷⁵

V. Életrajzi párhuzamok

Zárásként két érdekességre szeretném felhívni a figyelmet, amellyel a szerzők személyiségében, illetve személyes történetükben való hasonlóságokat kívánom illusztrálni. Életrajzíróik,⁷⁶ valamint a hozzájuk közel álló családtagok, barátok, pályatársak szerint⁷⁷ mindkét szerző rendkívül szerteágazó érdeklődéssel bírt: Polányi esetében ez az életműből azonnal és egyértelműen kiviláglik, míg Gómez Dávila esetében – stílusbeli okokból kifolyólag

⁷² Polányi, Michael: Faith and reason. In The Journal of Religion, 1961/4. sz., p 244.

⁷³ Idézi Szapu: i. m. 348. o., akinek remek kiegészítő megjegyzése szerint „a hagyományos tudományfilozófián szocializálódott filozófusok számára ennek [ti. a hit-tudomány szembeállítás elvetése szükségességének] belátása egyáltalán nem annyira egyszerű feladat – ahhoz, hogy ezt belássuk, nem az absztrakt filozófiai gondolkodás elefántcsonttornyából kell a tudományt szemlélnünk, hanem a tudományos megismerésre mint reális folyamatra, hús-vér emberek által végzett tevékenységre, más szóval a tudományos praxisra kell, hogy fókuszáljunk. Véleményem szerint az a tény, hogy Polányi szakmai életének jelentős szakaszában orvosként, majd tudományos kutatóként működött, tehát belülről ismerte a tudomány »boszorkánykonyháját«, nem csekély befolyással volt tudományfilozófiai nézeteire.”

⁷⁴ Majoros: i. m. 132. o.

⁷⁵ Gómez Dávila: EII, p. 305.

⁷⁶ Ld. pl. Polányinál Prosch: i. m. és Rutledge: i. m., míg Gómez Dávila esetében Serrano Ruiz-Calderón, José Miguel: Democracia y nihilismo. Vida y obra de Nicolás Gómez Dávila. EUNSA, Pamplona, 2015; valamint Rabier, Michaël: Nicolás Gómez Dávila, penseur de l'antimodernité. L'Harmattan, Párizs, 2020.

⁷⁷ Ld. pl. Polányinál Polányi, John C.: Apám, Polányi Mihály. In Európai Utas, 1991/4. sz., 13. o.; Kende Péter: Polányi Mihály életútja. In Európai Utas, 1991/4. sz., 14–17. o.; Simkó János: Vigyázat, gondolatrendőrség! Beszélgetés Polányi Mihályról az írásait gondozó Atlantisz Kiadó vezetőjével, Miklós Tamással. In 168 óra, 1992/2, 25–26. o. és Fehér: i. m., míg Gómez Dávila esetében Rabier: i. m.; Csejtei 2022; Mugnier Zuluaga: i. m. és Hudy 2025.

– e konklúzió csak némileg részletesebb és mélyebb elemzést követően érhető el. Mindketten életük második felében, pályájuk lezárta felé közeledve, gazdag, intenzív és termékeny gyakorlati tevékenységet követően érkeztek meg a teoretikus gondolkodás világába – Polányi más tudományterület(ek) irányából, Gómez Dávila az üzleti életből –, hatalmas mennyiségű felhalmozott tudásukhoz pedig tiszteletteljes, pozitív személyiség társult.

Mindkettejükénél rendkívül fontos szerepet tölt be a láthatatlan: Gómez Dávilánál az író mögött kolosszusként tornyosuló könyvtár szándékosan homályban hagyott, elrejtett szövegei,⁷⁸ Polányinál pedig az az implicit tudás, amit elmélete egyik központi elemének tesz meg. Az idővel készségekké szervesülő *személyes* tudás pedig mindkettejük esetében annak birtokosában csak tovább növeli az általában és önmagában vett tudás iránti alázatot.

VI. Összegzés

Összességében elmondható, hogy – számos más tudományterület mellett és úgy a logikai-pozitivisták, mint a szociológiai megközelítéseket tekintve – Gómez Dávila élenk érdeklődést mutatott a tudományelmélet iránt is. Írásai és széljegyzetei alapján okkal vélelmezhető, hogy a tudományelméleti szerzők munkásságát nem csupán ismerte, de hatást is gyakoroltak a kolumbiai filozófusra. Ahogy azt a Polányi Mihály példáján bemutatott kapcsolódási pontok és gondolati szinergiák alapján láthattuk, számos, különösen a tudásszociológiával kapcsolatos fogalom, megközelítés és gondolat visszhangzik Gómez Dávila bölcséletében is, aki a logikai pozitivizmus és a tudásszociológia vitájában egyértelműen utóbbi mellett foglal állást; és a rá jellemző stílusban és munkamódszerrel vonatkozó gondolatait maximaszintre kondenzálva közli olvasójával.

Teljes munkásságát figyelembe véve biztonsággal kijelenthető, hogy – elsősorban módszer- és stílusbeli okok miatt – a „hivatásos” tudományelmélet ugyanúgy nem fogadta volna be a Gómez Dávila által képviselt gondolatokat, ahogy eleinte Polányi gondolatait is ellenállás fogadta a logikai pozitivisták részéről. Gómez Dávila esetében egyúttal abban is egészen bizonyosak lehetünk, hogy ő maga sem tartott volna igényt befogadásra, sőt, határozottan elutasította volna azt. Hiszen végső soron nem volt más ő, mint „metafizikai spekulátor”, aki – büszkén vállalva ezt a bélyeget – ekképpen fogalmazta meg krédóját: „A metafizika egyszerre a létezés tudománya és az egyéni lényeg formája; a végső valóság tiszta ismerete és szerzőjének tiszta életrajza.”⁷⁹ „A tudósok hitvallása elegendő bizonyíték a metafizika létezésére. Ostobaságuk nem lenne ennyire nyilvánvaló, ha nem lenne valami, ami ellen vétkeznek.”⁸⁰

⁷⁸ Amelyet már az *escolio*-kötetek címe (*Széljegyzetek egy rejtett szöveghez*) is híven tükröz.

⁷⁹ Gómez Dávila: N, p. 85.

⁸⁰ Gómez Dávila: EI, p. 420.

Függelék

- Carnap, Rudolf: *Abriss der Logistik*.
Carnap, Rudolf: *Symbolische Logik*.
Durkheim, Émile: *Sociologie et philosophie*.
Durkheim, Émile: *De la division travail social*.
Durkheim, Émile: *Les règles de la méthode sociologique*.
Mannheim, Karl: *Ideologie und Utopie*.
Mannheim, Karl: *Diagnosis of our time*.
Mannheim, Karl: *Freedom, power and the democratic planning*.
Mannheim, Karl: *Essay on the sociology of knowledge*.
Mannheim, Karl: *Essays on the sociology of culture*.
Mannheim, Karl: *Essays on sociology and social psychology*.
Merton, Robert – Parsons, Talcott: *Sociology today*.
Merton, Robert: *Social theory and social structure*.
Merton, Robert: *On theoretical sociology*.
Parsons, Talcott: *Essays on sociological theory*.
Parsons, Talcott: *The social system*.
Parsons, Talcott: *The structure of social action*.
Parsons, Talcott: *Sociological theory and modern society*.
Popper, Karl: *The open society and its enemies*.
Popper, Karl: *The poverty of historicism*.
Popper, Karl: *The logic of scientific discovery*.
Popper, Karl: *Conjectures and reputation*.
Popper, Karl: *Objective knowledge*.
Polanyi, Michael: *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*.
Schlick, Moritz: *Allgemeine Erkenntnislehre*.
Weber, Max: *Wissenschaft als Beruf*.
Weber, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*.
Weber, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*.
Weber, Max: *Einführung in die Soziologie*.

Irodalomjegyzék

- Carnap, Rudolf: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül (ford.: Altrichter Ferenc). In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): *Tudományfilozófia: Szöveggyűjtemény*. Áron Kiadó, Budapest, 1999.
- Csejtej Dezső: *A spanyol egzisztencializmus története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Csejtej Dezső: *Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek*. Századvég Kiadó, Budapest, 2022.
- Csejtej Dezső: Filozófiai töprengések korunk szellemi állapotáról. In *Kommentár*, 2023/4, 67–83. o.
- Csejtej Dezső: Hagyomány és forradalom Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In *Kommentár*, 2025/1, 34–46. o.

Cuena Boy, Francisco: Orden, jerarquía e igualdad en el pensamiento de Nicolás Gómez Dávila. In Foro, Nueva época, 19/2, 2016, pp. 97–140. DOI: <https://doi.org/10.5209/FORO.55368>

Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In Kommentár, 2022/3, 177–178. o.

Fehér Márta: Polányi, a pótolhatatlan. In Beszélő, 4/12, 1993, 38. o.

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito I. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito II. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito I. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito II. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Sucesivos escolios a un texto implícito. Instituto Caro y Cuervo, Bogotá, 1992.

Gómez Dávila, Nicolás: El reaccionario auténtico. In Revista Universidad de Antioquia 240, 1995, pp. 16–19.

Gómez Dávila, Nicolás: Notas. Villegas Editores, Bogotá, 2003.

Gómez Dávila, Nicolás: Az ízlés diadala (ford.: Merkli Ferenc, Czetter Ibolya). Magánkiadás, Vasszécseny, 2013.

Gómez Dávila, Nicolás: További széljegyzetek egy rejtett szöveghez (ford.: Pávai Patak Márta). Quadmon, Budapest, 2014.

Gómez Dávila, Nicolás: De iure (ford.: Vajda Péter). In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 173–190. o. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2025.2.173>

Hudy Árpád: A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához. Concord Média, Arad, 2013.

Hudy Árpád: A progresszió Isten ostora – Nicolás Gómez Dávila, a reakció prófétája. Concord Média Jelen, Arad, 2025.

Kende Péter: Polányi Mihály életútja. In Európai Utas, 2/4, 1991, 14–17. o.

Kmeczkó Szilárd – N. Tóth Zsuzsa: Polányi Mihály a Magyar Panteonban. In Világosság, 44/9–10, 2003, 155–167. o.

Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Typotex Kiadó, Budapest, 2008.

Majoros György: Polányi Mihály racionalitás kritikája. In Világosság, 44/3–4, 2003, 127–132. o.

Mannheim Károly: A tudásszociológia. In: Tudásszociológiai írások, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 299–343. o.

Mugnier Zuluaga, Daniel: El derecho como tradición y lenguaje: paralelismos entre De iure de Nicolás Gómez Dávila y la filosofía de Miguel Antonio Caro. In Revista Disertaciones, 13/1, 2024, pp. 63–85. DOI: <https://doi.org/10.33975/disuq.vol13n1.1350>

Ortega y Gasset, José: El hombre y la gente. ePubYou (edición digital), 2016.

Paksi Dániel, Héder Mihály: A személyes tudásról. Polányi Mihály filozófiája: a hallgatólagos tudás, az emergencia és a bizalmi program. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

Polanyi, John C.: Apám, Polányi Mihály. In Európai Utas, 2/4, 1991, 13. o.

Polanyi, Michael: Science, Faith, and Society. Oxford University Press, Oxford, 1946. <https://doi.org/10.1086/485371>

Polanyi, Michael: Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. Routledge, London, 1958.

Polányi Mihály: Tudomány és erkölcs. In Új Látóhatár, 2/5, 1959, 337–342. o.

Polanyi, Michael: The two cultures. In Encounter, September 1959, pp. 61–65.

Polanyi, Michael: Faith and reason. In The Journal of Religion, 41/4, 1961, pp. 237–247.

Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

Popper, Karl R.: A tudományos kutatás logikája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Prosch, Harry: Polanyi's Ethics. In Ethics, 82/2, 1972, pp. 91–113. <https://doi.org/10.1086/291833>

Rabier, Michaël: Nicolás Gómez Dávila, penseur de l'antimodernité, L'Harmattan, Párizs, 2020.

Rutledge, David W.: Who was Michael Polanyi? A Primer for Poteat Scholars. In Tradition & Discovery: The Journal of the Polanyi Society 42/1, 2015, pp. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.5840/traddisc20154213>

Salas Ortueta, Jaime de: Ideas y creencias en el concepto de conocimiento histórico de Ortega. In Cuadernos Salmantinos de Filosofía, No. 52, 2025, pp. 135–151. DOI: <https://doi.org/10.36576/2660-9509.52.135>

Serrano Ruiz-Calderón, José Miguel: Democracia y nihilismo. Vida y obra de Nicolás Gómez Dávila. EUNSA, Pamplona, 2015.

Sheppard, Norman: Michael Polanyi and the Philosophy Of Science: the Viewpoint of a Practising Scientist. In Appraisal, 2/3, 1999, pp. 107–115.

Simkó János: Vigyázat, gondolatrendőrség! Beszélgetés Polányi Mihályról az írásait gondozó Atlantisz Kiadó vezetőjével, Miklós Tamással. In 168 óra, 1992/2, 25–26. o.

Szapu Marianna: A (poszt)pozitivizmus határátlépései. Megjegyzések Igor Hrušovský és Polányi Mihály tudományfelfogásához. In Mester Béla (szerk.): Régiók, határok, identitások. (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016, 341–353. o.

Tate, Nicholas: Nicolás Gómez Dávila and the Fruits of Bibliophilia. In The Salisbury Review, 45/2, 2025, pp. 38–41.

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In Kommentár, 2016/6, 3–9. o.

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila politikai teológiája. In Kommentár, 2018/1, 10–25. o.

Vajda Péter: A jogelmélet szabadulósobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila *De iure* című esszéje elé. In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 191–197. o. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2025.2.191>

Vajda Péter: A jogtudomány helye Nicolás Gómez Dávila életében és munkásságában. In Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, 2025/4, 157–173. o. DOI: <https://doi.org/10.58528/JAP.2025.17-4.157>